

Pažinimo proceso ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo santykis ikiteisminio tyrimo metu

Greta Skripkutė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas: greta.skripkute@gmail.com

Relationship Between the Cognitive Process and the Clarity of Circumstances of Committing a Criminal Offense During the Pre-Trial Investigation

Greta Skripkutė

(Vilnius University (Lithuania))

Summary. The article analyses the relationship between the cognitive activity and the clarity of circumstances of committing a criminal offense. To establish this connection, the cognitive process is divided into two parts: the recognition conducted by officials during the observation of the criminal act, and the completed criminal offense recognition, discussing nuances of the witness recognition process in this section. After conducting the analysis, it was determined that the level of clarity varies depending on the stage at which the subjects with the burden of proof – officials – become familiar with the criminal offence, i.e. only the knowledge performed by the officers is enshrined in the procedural expression of their cognitive activity – protocols, which help to decide on the fulfilment of the condition of clarity (not), and when getting acquainted with the completed act, the cognitive activity of the witnesses, which is revealed during communication with the officers (interrogation), is also of great importance. The article discusses issues related to protocol drafting, encompassing objective and subjective elements, the impact of witness interviews on the clarity of circumstances surrounding the commission of a criminal offense, the role of the pre-trial judge, and the evaluation of the clarity conditions in simplified procedures in judicial practice.

Keywords: cognitive process, clarity of circumstances of committing a criminal offense, protocols, witnesses and their interrogation.

Pažinimo proceso ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo santykis ikiteisminio tyrimo metu

Greta Skripkutė

(Vilniaus universitetas (Lietuva))

Santrauka. Straipsnyje analizuotas pažinimo proceso ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo ryšys. Šiam ryšiui atskleisti pažinimo procesas suskirstytas į dvi dalis – pareigūnų pažinimas, atliekamas stebint nusikalstamą veiką, ir baigtos nusikalstamos veikos pažinimas, šioje dalyje aptariant ir liudytojų pažinimo niuansus. Atlikus analizę nustata-

Received: 08/01/2024. **Accepted:** 29/04/2024

Copyright © 2024 Greta Skripkutė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tyta, kad aiškumo mastas skiriasi, atsižvelgiant į tai, kokiame etape įrodinėjimo pareigą turintys subjektai – pareigūnai susipažino su nusikalstama veika, t. y. tik pareigūnų atliekamas pažinimas įtvirtinamas jų pažintinės veiklos procesinėje išraiškoje – protokoluose, kurie padeda spręsti apie aiškumo sąlygos (ne)įvykdymą, o susipažįstant su baigta veika didelę reikšmę turi ir liudytojų pažintinė veikla, kuri atskleidžiama bendravimo su pareigūnais (apklausos) metu. Straipsnyje aptariama problematika, susijusi su protokolu, kurį apima objektyvieji ir subjektyvieji elementai, surašymu, atliekamos liudytojo apklausos įtaka nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui, aptariamas ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo, taip pat atskleidžiamas aiškumo sąlygos supaprastintame procese vertinimas teismų praktikoje.

Pagrindiniai žodžiai: pažinimo procesas, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas, protokolai, liudytojai ir jų apklausa.

Įvadas

Nagrinėjamos problemos aktualumas. Supaprastinto baudžiamojo proceso sąlyga – nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas – baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nėra plačiai analizuota, o teismų praktikoje ši sąlyga taikoma gana formaliai. Kadangi pradinėje baudžiamojo proceso stadijoje – ikiteisminiame tyrime siekiama atskleisti padarytą nusikalstamą veiką ir atliekami pradiniai veikos vertinimai turi didelę įtaką tolesnei bylos eigai, aktualus tampa pažinimo procesas (įrodinėjimas), dėl kurio padaryta veika yra išaiškinama. Būtent atliekamo pažinimo kokybė (tiek pareigūnų, tiek kitų subjektų) daro įtaką nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui arba neaiškumui, nuo tinkamo ar netinkamo pažinimo priklauso, kokia tvarka bus nagrinėjama baudžiamoji byla – bendra ar supaprastinta. Atitinkamai straipsnyje orientuojamasi į pažinimo proceso ir aiškumo sąlygos ryšio atskleidimą bei šio ryšio svarbą tiek pagreitintame procese, tiek teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese.

Tyrimo tikslas. Atskleisti pažinimo proceso ikiteisminio tyrimo metu ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo ryšį, pažintinę veiklą skirstant į *in flagranti* atvejus bei į baigtos nusikalstamos veikos pažinimą.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti įrodinėjimo pareigą turinčių subjektų – pareigūnų pažintinę veiklą, kuri atsispindi pareigūnų protokoluose, atskleidžiant subjektyvaus elemento svarbą protokolų surašymo metu ir jo įtaką bylos aiškumui.
2. Atskleisti liudytojų pažinimo proceso reikšmę baudžiamojoje byloje, kuri siejama su veikos padarymo aplinkybių aiškumu, bei aptarti kokybiško bendravimo su liudytoju svarbą išsiaiškinant nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes.
3. Atskleisti teismų praktikoje vyraujančią nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo vertinimą, pažintinės veiklos svarbą priimant sprendimus dėl bylos nagrinėjimo bendra arba supaprastinta tvarka.

Objektas. Nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo ir pažintinės veiklos ikiteisminio tyrimo stadijoje santykis (ryšys).

Metodai. Straipsnyje naudotasi lyginamuoju, sisteminės analizės mokslinio tyrimo metodais.

Darbo originalumas. Nors supaprastintas baudžiamasis procesas buvo ne kartą aptariamas doktrinoje, jau ne vienerius metus šis institutas teisės mokslininkų darbuose yra primirštas, o išsamios šio instituto sąlygos – nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo analizės iš esmės rasti negalima. Straipsnyje analizuojama būtent aiškumo sąlyga, nes ją įvykdyti yra svarbu nuo pat nusikalstamos veikos padarymo momento ir būtent ši sąlyga daro esminę įtaką sprendimams, susijusiems su supaprastinto baudžiamojo proceso instituto procesinių formų parinkimu ir jų taikymu. Aiškumo sąlyga aptariama kartu su pažinimo procesu, kuris taip pat atliekamas nuo veikos padarymo momento, atskleidžiamas šių dviejų kategorijų ryšys.

Temos iširtumas bei panaudotų šaltinių ir literatūros apžvalga. Straipsnyje siekiama atskleisti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo sąlygos bei pažinimo proceso ryšį Lietuvos baudžiamajame procese, o būtent – ikiteisminio tyrimo metu, todėl išsamią analizę leido atlikti Lietuvos teisės mokslininkų darbai. J. Rinkevičiaus, R. Jurkos, U. Arlauskaitės-Rinkevičienės, R. Merkevičiaus, A. Gorbakov, A. Juozapavičiaus moksliniai straipsniai padėjo atskleisti mokslininkų požiūrį į pažinimo procesą, jį siejant su įrodinėjimu, pareigūnų surašomų protokolų vertinimą, akcentuojant ir subjektyvius surašymo elementus, liudytojų vaidmenį ir jų pažintinės veiklos svarbą, bei ikiteisminio tyrimo teisėjo reikšmę apklausiant liudytojus. Taip pat vadovautasi teismų praktika, daugiausia – kasacinio teismo išaiškinimais ir apygardų teismų priimtais procesiniais sprendimais, kurie ypač aktualūs analizuojant supaprastintą baudžiamąjį procesą, mat supaprastintos procesinės formos vyrauja tik pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų praktikoje. Teismų praktika atskleidė teismų atliekamą vertinimą dėl nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo ir pažinimo proceso vietą priimančiais procesiniais sprendimais.

1. Pažinimo proceso variantai

Baudžiamojo proceso teisės mokslininkai pažinimo procesą prilygina įrodinėjimui. Teigiama, kad baudžiamasis procesas yra tolygus praeities įvykio pažinimo ir įvertinimo procesui, kuris taptų neįmanomas be įrodymų vertinimo (Juodkaitė-Granskienė, 2001, p. 81). Įrodinėjimas yra tik specifinis procesinis terminas, reiškiantis pažintinę veiklą baudžiamajame procese (Arlauskaitė-Rinkevičienė, 2006, p. 73), tai baudžiamosios bylos pažinimo forma (Rinkevičius, 1990, p. 37). Nors šie du procesai yra prilyginami vienas kitam, pažinimas yra ne tik praktinė, bet ir mąstomoji veikla, tikrovės atspindėjimo žmogaus mąstyme procesas, dėl ko pažinimas yra abstraktus, neapčiuopiamas. Būtent tuo jis skiriasi nuo įrodinėjimo. Pažinimo procesas nėra įspraudžiamas į įstatymų nustatytos formos rėmus, pažinimas nepadalijamas į atitinkamus elementus (duomenų rinkimą, vertinimą, patikrinimą). Įrodinėjimo procesas yra tarsi pažinimo proceso apvalkalas, jis sukuria bylos aplinkybių pažinimo struktūrą bei tampa ne abstrakčiu, o apčiuopiamu procesu. Toks pažinimo įforminimas būtinas, nes teisinis pažinimas turi unikalų pažinimo objektą – nusikalstamą veiką (Arlauskaitė-Rinkevičienė, 2006, p. 72), tačiau kartu tai nesumenkina pažintinės veiklos įtakos – dėl nenutrūkstamo ryšio tarp pažinimo ir įrodinėjimo pažinimo procesas lygiai taip pat kaip ir įrodinėjimas turi tiesioginę reikšmę vienai iš supaprastinto baudžiamojo proceso instituto sąlygai nustatyti – nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui.

Mokslinio straipsnio tikslas nėra atskleisti aiškumo sąlygos sampratą, o analizuoti šios sąlygos ir pažinimo proceso santykį, tačiau autorė pažymi, kad aiškumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje plačiau neaptariamas – jis apibrėžiamas teismų praktikoje suformuluotais kriterijais¹. Dėl to prieš aptariant aiškumo turinio kriterijus, suformuotus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) praktikoje, tikslinga remtis kitų kontinentinės teisės šalių mokslininkų išvalgomis baudžiamojo proceso teisės doktrinoje.

Vokietijoje aiškumas teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso metu siejamas su tuo, ar teismas galės priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, jei teisiamajame posėdyje tiesiogiai nebus iširti įrodymai. Svarbu, kad teisminio nagrinėjimo stadija nebūtų perteklinė, t. y. perėjimas į ją nebeturėtų suteikti daugiau aiškumo (Thaman, 2012, p. 168). Tokiu atveju byla turi būti nesudėtinga, o įrodymai – nenuginčijami. Pavyzdžiui, vagis pagaunamas grobiantis turtą ar, patikrinus transporto priemonės vairuotojo neblaivumą,

¹ Nors apie aiškumo sąlygą pasisakoma R. Ažubalytės, R. Jurgaičio ir J. Zajančiauskienės 2011 m. išleistame vadovėlyje „Specifinės baudžiamojo proceso rūšys“, aiškumo turinys doktrinoje plačiau neaptariamas.

akivaizdu, kad nustatytos promilės viršija baudžiamosios atsakomybės ribas². Tokio pobūdžio bylų teisiniai ir faktiniai aspektai yra paprasti, be to, įrodymų rinkimas nėra apsunkintas, o nusikalstamos veikos – mažesnio pavojingumo (Langbein, 1979, p. 213, 223). Panašias įžvalgas pateikia Italijos mokslininkai, kurie taip pat pabrėžia faktinės ir teisinės nusikalstamų veikų pusių paprastumą, padarytos veikos pobūdį (Zanier, 2011, p. 96), kartu atkreipia dėmesį, kad faktai turi būti neiginčijami, reikšmingi bylai įrodymai surenkami per trumpą laiką (pavyzdžiui, pakanka keleto liudytojų parodymų), o teismas, susipažinęs su byla, visiškai suvokia jos esmę ir aplinkybes (Lupoi, 2017, p. 466–467). Čekų mokslininkai skiria tam tikras aplinkybes, kurios bylai suteikia aiškumo: veiką padaręs kaltininkas identifikuojamas tuoj pat, surinktų įrodymų ikiteisminio tyrimo pradžioje pakanka asmenį patraukti atsakomybėn bei yra pagrindas manyti, kad teisminis nagrinėjimas galės būti pradėtas po dviejų savaičių (Dušek, 2015, p. 7). Kroatijoje aiškumas siejamas ne tik su surinktų duomenų visuma (nukentėjusiojo parodymais, įvykio vietos apžiūros protokolais, specialistų išvadomis, nuotraukomis ir kt.), bet ir su informacija, kuri padeda apibūdinti kaltininką (pavyzdžiui, turėti teistumai). Žinoma, surinkti duomenys turi atitikti pareikšto įtarimo turinį – teismas, priimdamas baudžiamąjį įsakymą, privalės aprašyti šiuos įrodymus (Caric, 2020, p. 7). Kaip matyti iš pateiktų mokslininkų įžvalgų, tam, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės būtų pripažintos aiškios, byla turi būti nesudėtinga, jos teisinė ir faktinė pusė – paprasta, t. y. nusikalstamos veikos turi pasižymėti mažesniu pavojingumu, jos priskiriamos toms nusikalstamų veikų rūšims, kurių nagrinėjimas paprastai nėra sudėtingas, yra faktinių aplinkybių, supaprastinančių procesą (pavyzdžiui, padaręs veiką asmuo identifikuojamas tuoj pat), taigi, turi būti visiškai suvokiama bylos esmė. Aiškumas siejamas ir su įrodinėjimo procesu, nes duomenų rinkimas neturi būti apsunkintas, jiems rinkti turi pakakti trumpo laiko, tačiau esminę reikšmę turi tai, kaip teismas vertina išvardytas ir kitas bylos aplinkybes. Svarbu, kad teismas įvertintų, ar su tokios apimties duomenų visetu, analizuojant kiekvieną duomenį atskirai ir atskleidžiant jų turinį, galės būti priimtas teisėtas ir pagrįstas sprendimas.

Kaip minėta, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo turinys atskleistas LAT praktikoje, o tiksliau – LAT teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalgoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 17 d. apžvalga...). LAT pateikia šiuos aiškumo nustatymo kriterijus: 1) žinomas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, jis yra tiksliai nustatytas; 2) nekyla abejonių dėl veikos padarymo aplinkybių: vietos, laiko, būdo ir kt.; 3) yra nustatyti padariniai. Taip pat kasacinis teismas vėliau priimtoje nutartyje nurodė papildomus aiškumo turinio kriterijus, išimtinai susijusius su baudžiamuoju procesu: 1) nusikalstamą veiką padaręs asmuo nustatomas tuoj pat; 2) įrodinėjant teisiškai reikšmingus faktus nereikia taikyti sudėtingų įrodinėjimo priemonių; 3) bylos duomenų surinkimui pakanka trumpo (procese numatyto) laiko tarpo; 4) pats veikos padarymo būdas, kitos svarbios veikos požymius atskleidžiančios aplinkybės nėra itin sudėtingos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Apibendrinant šiuos aiškumo turinį sudarančius kriterijus darytina išvada, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, kai nusikalstamos veikos padarymo būdas nėra sudėtingas, žinomas veiką padaręs asmuo, veikos vieta, laikas, kitos aplinkybės yra tiksliai nustatytos, dėl ko įrodinėjant nereikia didelių pastangų ir dėl šios priežasties nusikalstamos veikos sudėties elementai (juos sudarantys požymiai) nustatomi ir atskleidžiami beveik iškart. Pažymėtina, kad tam tikro kriterijaus neviseškas įvykdymas dar nesudaro pagrindo teigti, jog bylos aplinkybės yra neaiškios ir būtina užbaigti baudžiamąjį procesą ne supaprastinta, o bendra tvarka (pavyzdžiui, jei veiką padaręs asmuo nenustatomas tuoj pat).

² Bylos aplinkybių aiškumą su nusikalstamos veikos rūšimi sieja ir prancūzų mokslininkai, kurie nurodo, kad tokie nusikalčiai kaip vagystė, turto sunaikinimas gali būti nagrinėjami supaprastinto proceso tvarka (žr. McKee, 2002, p. 34).

Grižtant prie pažinimo proceso sampratos pažymėtina, kad teisės mokslininkai pabrėžia, jog tiesos nustatymas baudžiamajame procese yra realių faktų, aplinkybių, sudarančių konkrečios tiriamos baudžiamosios bylos esmę, pažinimo produktas (Panomariovas, Ramanauskas, 2005, p. 51). Šiuos faktus, aplinkybes pradiniam baudžiamajame procese gali pažinti ikiteisminį tyrimą vykdančios įrodinėjimo subjektai, kurie, ieškodami faktinių duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, juos aptikdami, fiksuodami procesiniuose dokumentuose, negali išvengti jų vertinimo (Ancelis, 2006, p. 9–10). Duomenų gavimo ir jų įvertinimo procesas sutampa ir jau ikiteisminio tyrimo stadijos metu vykdoma ne tik procesinė, bet ir pažintinė pareigūnų veikla (Arlauskaitė-Rinkevičienė, 2007, p. 76). Kartu reikia pažymėti, kad net pradinėje baudžiamojo proceso stadijoje pareigūnai neturi galimybės tiesiogiai stebėti daromo nusikaltimo (išskyrus *in flagranti* atvejus), dėl ko nėra pagrįsta reikalauti, kad pareigūnai nusikalstamos veikos aplinkybes išsiaiškintų tuoj pat. Tačiau taip pat adekvatu reikalauti pareigūnų profesionalumo, kuris prisideda prie nusikalstamos veikos išaiškinimo ir atitinkamai – veikos padarymo aplinkybių aiškumo. Atsižvelgiant į šiuos aspektus, pažinimo procesą galima išskirti į atskirus atvejus, kurie padėtų išsamiau suvokti, kokios aplinkybės daro įtaką nustatant nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumą sąlygą ir padėtų atskleisti aiškumą bei pažinimo proceso ryšį: veikos aplinkybių pažinimas, kai asmuo pareigūnų užklumpamas darant nusikalstamą veiką, ir baigtos nusikalstamos veikos pažinimas, kai pareigūnų pažintinei veiklai daro įtaką kiti proceso dalyviai, o būtent – liudytojai, kurių statusas iš prigimties yra (turi būti) neutralus. Pažymėtina, kad straipsnyje siekiama atskleisti pažintinę veiklą, kuri formuojasi tiesiogiai stebint įvykį, todėl, analizuojant pareigūnų pažintinę veiklą, neaptariamos situacijos, kai pareigūnai su nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis susipažįsta klausydamiesi pokalbių ir kitais panašiais būdais, t. y. atvejais, kurie sukuria tam tikrą atstumą tarp matomo įvykio ir pažinimo proceso. Dėl atliekamo tyrimo aiškumo ši nuostata taikoma ir liudytojams. Taigi, toliau pateikiama analizė dviejų skirtingų proceso subjektų, kurių pažintinei veiklai daro įtaką jų asmeninės savybės, psichologiniai niuansai, ir kurių atliekamas pažinimas gali lemti, byla bus išnagrinėta bendra ar supaprastinta tvarka. Būtent per šių proceso subjektų pažintinę veiklą atskleidžiamas pažinimo proceso ir aiškumo sąlygos supaprastintame baudžiamajame procese ryšys.

2. Asmens užklumpimas darant nusikalstamą veiką kaip nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo kriterijus

Šio atvejo ypatumas yra tas, kad pareigūnai tiesiogiai mato daromą nusikalstamą veiką, taigi, iš esmės įvykį stebi nuo jo pradžios (šis aspektas ypač išryškėja, kai kaltininkai užklumpami pareigūnams atliekant kriminalinės žvalgybos veiksmus). Nagrinėjant bylas, turinčias *in flagranti* elementą, pareigūnų parodymai paprastai laikomi patikimais. Teismai, vertindami šių specifinių liudytojų parodymus, atkreipia dėmesį į tai, kad pareigūnai tiesiogiai, vienu ar kitu rakursu stebėjo kaltininkų nusikalstamus veiksmus (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje), tačiau, nepaisant to, pareigūnų parodymai turi atitikti tam tikrus kriterijus. Pirma, pareigūnų parodymai turi būti nuoseklūs, išsamūs, neprieštaraujantys, vieni kitus papildantys. Antra, pareigūnai neturi būti suinteresuoti bylos baigtimi, juos ir kaltininkus negali sieti jokie ryšiai, teismui neturi susidaryti įspūdis, kad pareigūnai stengiasi apkalbėti kaltinamuosius. Trečia, pareigūnų parodymai turi atitikti kitus byloje esančius įrodymus (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Kauno apygardos teismo 2013 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Vilniaus apygardos teismo 2017 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Jei duomenys gaunami teisėtai būdais ir patvirtina atliktų procesinių veiksmų eigą ir rezultatus, įvykdę minėtus kriterijus pareigūnų parodymai teismų praktikoje nekelia abejonių. Esant šioms aplinkybėms bylų

nagrinėjimas tampa paprastesnis dėl bylos aplinkybių aiškumo – būtent pareigūnai stebėjo nusikalstamą veiką nuo jos pradžios ir matė daromos veikos niuansus; kartu efektyviai įgyvendinamas proceso greitumo principas. Atsižvelgiant į tai, kad pareigūnų parodymais paprastai pasitikima ir jų pažintinė veikla per parodymų vertinimą netikrinama, būtina išskirti atvejį, kai pareigūnų pažinimo procesas gali būti patikrintas. Taigi, svarstyti, ar aiškumo sąlyga visada įvykdoma, jei pareigūnai gali ne tik duoti parodymus (kurie, manytina, turi būti vertinami atidžiai), bet ir nufilmavę, įrašę nusikalstamą veiką, vaizdo, garso įrašuose užfiksuoja aplinkybes gali perkelti į protokolus. Kadangi įrodinėjant vertinami ne tik patikimi įrodymai – vaizdo ar garso įrašai, bet ir jų aprašymas – protokolai, būtina pasitelkti *in flagranti* atvejams būdingiausią įrodinėjimo elementą, kuris padės detaliau suvokti pareigūnų atliekamo įrodinėjimo (pažinimo) įtaką nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui – duomenų rinkimą.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad, renkant duomenis, t. y. jų ieškant, surandant, o ypač fiksuojant, labiausiai pasireiškia objektyvumas, nes pareigūnai dažnai naudoja įvairius techninius fiksavimo būdus (garso, vaizdo įrašymo priemonės, daro fotonuotraukas). Tačiau reikia sutikti su mokslininkais, kurių nuomone, net įrodymų rinkimo, o tiksliau – fiksavimo, metu negalima išvengti subjektyvaus elemento, kuris susijęs ne su techninių priemonių panaudojimu, o pareigūno surašomu protokolu – duomenų rinkimo oficialiu įforminimu. Doktrinoje teigiama, kad aprašymas protokole priklauso nuo pareigūnų pažintinės veiklos, nes šiame dokumente paprastai fiksuojama tai, kas pareigūniui atrodo reikšminga, taigi, kiekvienas pareigūnas objektyvią realybę supranta subjektyviai (Belevičius, 2004, p. 84), o objektyvios tikrovės subjektyvus pateikimas priklauso nuo protokolą surašančių pareigūnų asmeninių savybių (Rinkevičius, 2006, p. 121). Manytina, kad įrodymų rinkimas prisideda ne tik prie aiškumo, bet apskritai prie materialiosios tiesos nustatymo, tačiau pareigūnams subjektyviai suvokiant bylai reikšmingas aplinkybes aiškumas gali padidėti arba sumažėti ir net bylos nagrinėjimo metu nustatyti jo laipsnio nėra galimybės, nes pažinimas yra vidinis, pareigūnų mąstomojoje veikloje vykstantis procesas. Tokiu atveju aiškumo mastas gali būti patikrinamas tik iš pareigūnų pažintinės veiklos procesinės išraiškos – protokolų. Aptardamas vaizdo įrašų aprašymo ypatumus LAT yra konstatavęs, kad teismų išvados gali būti grindžiamos tiek vaizdo įrašais (*past.* įrodymais, neturinčiais subjektyvaus elemento), tiek jų apžiūros protokolais, be to, baudžiamojo proceso įstatyme nėra nustatyta įpareigojimo apžiūros protokole detaliai aprašyti visas vaizdo įrašuose užfiksuoja aplinkybes. Paprastai apžiūros protokoluose nurodomos tos aplinkybės, kurios, procesinį veiksma atliekančio ir protokolą surašančio subjekto nuomone, yra reikšmingos nustatant bylos faktines aplinkybes, bet vien tai, kad tam tikros aplinkybės nebuvo nurodytos apžiūros protokole, savaime nesudaro pagrindo nesivadovauti visu apžiūros protokolu kaip įrodymu ar spręsti apie tyrimą atlikusių pareigūnų neobjektyvumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Viena vertus, su šiuo kasacinio teismo išaiškinimu reikia sutikti, nes aprašyti visas įrašuose užfiksuoja aplinkybes protokole yra iš tiesų neįmanoma ir nebūtina. Antraip atliekamas tyrimas būtų apkraunamas detalėmis, neturinčiomis reikšmės baudžiamajai bylai (joje kylantiems klausimams spręsti), procesas taptų lėtesnis. Kita vertus, aptariamame išaiškinyje akcentuojamas pareigūno subjektyvus nustatomų faktinių aplinkybių reikšmingumo vertinimas, kurio negalima patikrinti, nes tai – vidinis procesas (pažinimas). Šią akcentuojamą aplinkybę galima traktuoti ir taip, kad pareigūnas protokole gali neaprašyti trečdaliai, galbūt ir pusės faktinių aplinkybių, svarbu, kad būtų nurodytos, jo nuomone, esminės aplinkybės, ir toks protokolas bus laikomas tinkamu įrodymu. Tačiau tai atitinkamai gali turėti įtakos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui, nes net tiesioginis įvykio stebėjimas (šiuo konkrečiu atveju – įvykio fiksavimas techninėmis priemonėmis) dėl pareigūno subjektyvaus vertinimo dar negarantuoja išsamaus protokolo surašymo. Vis dėlto, prieš aptariant vaizdo įrašų aprašymo ydas, būtina pažymėti, kad vaizdo (garso) įrašų aprašymas protokole yra vienas iš patikimiausių įrodymų, kas atitinkamai lemia didesnę nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumą. Kartu pažymėtina, kad doktrinoje, priešingai nei

teismų praktikoje, nevartotina objektyvių įrodymų sąvoka, dėl ko straipsnyje objektyvumas tapatinamas su patikimumu (Juozapavičius, 2017, p. 35). Taigi, vaizdo, garso įrašų aprašymo protokole patikimumas aiškinamas tuo, kad jei tokios rūšies protokolas kelia neaiškumą, yra galimybė peržiūrėti, perklausyti vaizdo ir (ar) garso įrašus bei pačiam teismui įsitikinti, ar baudžiamoji byla galės būti užbaigta supaprastinta tvarka, jei įvykdomos kitos sąlygos. Žinoma, toks išsamus protokolo revizavimas tampa negalimas, jei įrašai yra ištrinti ar neatidaromi, pavyzdžiui, dėl kompaktinių diskų subraižymo, dėl ko gali susvyruoti veikos padarymo aplinkybių aiškumas.

Vertinant su vaizdo įrašais, jų aprašymu susijusias ydas ir siekiant išsamesnės analizės, tikslinga remtis bendra tvarka nagrinėjamų bylų praktika. Pavyzdžiui, apygardos teismo nagrinėtoje byloje kvestionuotas vaizdo įrašo ir jo apžiūros protokolo leistinumai ir patikimumas, nes nors ikiteisminio tyrimo metu vaizdo įrašas buvo peržiūrėtas, jis vėliau buvo prarastas. Teismas konstatavo, kad prie protokolo buvo pridėta vaizdo įrašo kadru fotolentelė, teisiama jame posėdyje buvo apklausta protokolą surašiusi tyrėja, kuri ne tik aprašė vaizdo įrašą, bet ir vyko į įvykio vietą, taip pat vaizdo įrašo apžiūroje dalyvavo kitas liudytojas, kuris davė parodymus, o tai, kad aprašytų duomenų teisingumą patvirtino ne vienas ikiteisminio tyrimo pareigūnas, rodo didesnę jų patikimumą (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. kovo 24 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje). Nors šioje byloje iš tikrųjų buvo nustatyta ne viena aplinkybė, kuri, nepaisant to, kad vaizdo įrašas buvo prarastas vėlesniame baudžiamajo proceso etape, teismui leido remtis protokolu, manytina, kad kartais duomenų teisingumo negali patvirtinti ir kelių pareigūnų duoti parodymai (įskaitant parodymų davimą apie savo surašytą procesinį dokumentą), nes net tokiu atveju gali būti neišvengiama klaidų³. Antai vienoje byloje kaltininkų veika buvo užfiksuota vaizdo įrašė, tačiau, kaip nurodė teismas, surašytas protokolas akivaizdžiai neatitiko tikrovės. Apklausus šį protokolą surašiusią tyrėją ir pavedus atlikti šio vaizdo įrašo ekspertinį tyrimą, konstatuota, kad minėtame protokole yra nurodyti tokie duomenys, kurių iš vaizdo įrašo negalima matyti. Apžiūros protokolas surašytas pagal nesamus byloje duomenis, kurių negalima patikrinti bylos nagrinėjimo metu, jį surašęs asmuo – tyrėja D. P. negali paaiškinti, kaip ji protokole įrašė vaizdo įrašė nematomus duomenis ir kaip buvo nustatytos aplinkybės, įrašytos į protokolą, kurios vėliau paneigtos teismo ekspertizės akto išvadomis (Vilniaus apygardos teismo 2017 m. lapkričio 17 d. nutartis baudžiamajoje byloje). Kadangi byloje nebuvo kitų kaltininkų nusikalstamus veiksmus patvirtinančių įrodymų, kaltininkai, žinoma, buvo išteisinti. Nepaisant to, matyti, kad tik bendra tvarka nagrinėjant bylą teisme buvo pastebėta tokia šiurkšti klaida, taigi, taikant vieną iš supaprastinto baudžiamajo proceso formų – teismo baudžiamajo įsakymo priėmimo procesą ar pagreitintą procesą – ši klaida galbūt net nebūtų pastebėta. Be to, aptartoje byloje būtent prokurorė padavė apeliacinį skundą, kuriuo prašė kaltininkų atžvilgiu priimti ne išteisinamąjį, o apkaltinamąjį nuosprendį, o už neteisingai surašytą protokolą padarinių nekilo.

Pateikti teismų praktikos pavyzdžiai iliustruoja dvi teismų sprendimų kryptis: 1) teismai, atlikę papildomus procesinius veiksmus, pasikliauja pareigūnų surašytais protokolais, net jei vaizdo įrašų negalima peržiūrėti; 2) teismai, bylos nagrinėjimo metu nustatę protokolų surašymo pažeidimų, tokiais protokolais baigiamajame teismo akte nesivadovauja. Esminis tokio skirstymo momentas – tinkamas, išsamus susipažinimas su baudžiamąja byla, papildomų procesinių veiksmų atlikimas, tačiau šis aspektas būdingas byloms, nagrinėjamos ne supaprastinta, o bendra tvarka. Darytina išvada, kad jei byloje yra kitų įrodymų, pagrindžiančių asmenų kaltę, joje nebūtinai turi būti konstatuojama aiškumo stoka, tačiau dėl nekompetetingumo, dėl asmeninių savybių ir (ar) psichologinių veiksnių byla doktrininiu požiūriu praranda tą aiškumą, kokį galėjo pasiekti. Be to, dėl teismo atliekamų papildomų procesinių veiksmų,

³ Straipsnyje nekalbama apie pareigūnų rašymo klaidas, kurios gali būti ištaisomos bylos nagrinėjimo metu vertinant kitus įrodymus, juos gretinant tarpusavyje.

bylos nagrinėjimo metu išsamiai atliekamo įrodymų tyrimo, aiškumas byloje gali padidėti, tačiau tokiais atvejais galimybė nagrinėti bylas supaprastinta tvarka gali būti prarasta: teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese teismo nagrinėjimo stadijos nėra, priėmus teismo baudžiamąjį įsakymą kaltininkas turi teisę reikalauti surengti bylos nagrinėjimą teisme bendra tvarka (BPK 422 straipsnis), o pagreitinto proceso esmė prieštarauja labai detaliam veikos padarymo aplinkybių analizavimui. Atitinkamai baudžiamasis procesas gali be reikalo būti ištęstas, nors galėjo būti trumpesnis.

3. Baigtos nusikalstamos veikos pažinimas kaip nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo konstatavimas⁴

Aptariant nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo nustatymo kriterijų – asmens užklupimą darant nusikalstamą veiką (*in flagranti*), detalesnei iliustracijai buvo pasitelktas duomenų rinkimo elementas, o šiuo atveju tikslinga pasirinkti kitą įrodinėjimo elementą – duomenų patikrinimą⁵. Baigtos veikos pažinimas skiriasi nuo *in flagranti* atveju tuo, kad įrodinėjimo subjektai turi iš dalies (jei matė dalį veikos) ar visiškai pasikliauti kitais įrodymų šaltiniais, konkrečiau – liudytojais, kurie tiesiogiai ar tam tikru rakursu matė įvykį ir kurie doktrinoje laikomi asmenimis, nesuinteresuotais bylos baigtimi. Pažinimas nebeatliekamas remiantis tik pareigūnų asmeninėmis savybėmis, objektyvumu, kitais veiksniais, šiuo atveju veika įrodinėjama ir remiantis kitų subjektų pažintine veikla, jų individualiu įvykio suvokimu. Pareigūnai, turintys įrodinėjimo pareigą, ir kito (aukštesnio) lygmens reikalavimus pažindinantis su padaryta nusikalstama veika dėl savo profesinės veiklos ypatumų, turi pasikliauti dažnai teisinio išsilavinimo neturinčių asmenų parodymais. Kitaip tariant, preziumuojama, jog pareigūnai, kurių esminė funkcija – tirti nusikalstamas veikas, bus daug išsamiau susipažinę su matytu įvykiu ir jį geriau atsimins, o liudytojams taikomi žemesnio lygmens reikalavimai pažinimo procese. Vis dėlto kartu susiklosto savita situacija – tiek pareigūnų, tiek liudytojų pažintinei veiklai esminę įtaką daro jų vidinė psichinė veikla, kas gali lemti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių (ne)aiškumą, tačiau tai yra vieninteliai verbaliniai įrodymų šaltiniai, kurie turi pasikliauti vieni kitais, nes kitų proceso dalyvių, mačiusių įvykį (šio mokslinio straipsnio kontekste), nėra.

LAT praktikoje nurodyta, kad apie tai, jog asmuo padarė nusikalstamą veiką, gali liudyti, pavyzdžiui, tokios aplinkybės: asmuo užklumpamas darantis nusikalstamą veiką arba tuoj po jos padarymo, mačiusieji tiesiogiai nurodo asmenį kaip padariusį nusikalstamą veiką, ant asmens ar jo drabužių randama aiškių tokios veikos pėdsakų ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje), taigi, liudytojai priskiriami prie įrodymų šaltinių, kurie gali padėti tiriant nusikalstamą veiką. Teisės mokslininkai yra pareiškę pagrįstą nuomonį, kad, trūkstant liudytojų baudžiamojoje byloje ar neužtikrinus jų duotų parodymų teisingumo, byla gali pasiekti aklavietę (Jurka, 2010, p. 344), tačiau, manytina, kad liudytojų vaidmens reikšmingumas baudžiamajame procese dar nesuponuoja jų parodymų absoliutaus patikimumo – kai faktinių duomenų šaltinis yra žmogus, svarbu įvertinti jo individualias savybes, nuo kurių priklauso asmens gebėjimas teisingai suvokti informaciją, ją perduoti, be to, būtina nustatyti, ar nėra veiksmų, kurie asmeniui gali trukdyti (Žibaitė-Neliubšienė, 2016, p. 312). Toks vertinimas ypač svarbus, kai liudytojai nėra pareigūnai, kurių pagrindinis uždavinys – nusikalstamų veikų tyrimas. Taigi, nors liudytojas privalo būti neutralus dėl atitinkamo baudžiamojo

⁴ Šiuo atveju turima omenyje pareigūnų atvykimą į įvykio vietą, kai veika jau baigta, t. y. pareigūnai įvykio tiesiogiai nematė, jo neužfiksavo, o turi pasikliauti nesuinteresuotų bylos baigtimi proceso dalyvių parodymais.

⁵ Nors kai kurių autorių nuomone, rinkimo ir patikrinimo įrodinėjimo elementai yra susipynę tarpusavyje (žr. Urbonas, 2003, p. 130–140), dėl išsamesnės analizės elementai vienas nuo kito atskiriami.

proceso, parodymų formavimasis priklauso ir nuo asmens vidinių (individualių) savybių, ir nuo išorinių veiksnių, kurie gali trukdyti perprasti informaciją.

Straipsnio tikslas nėra atlikti psichologinių veiksnių ar asmeninių savybių analizę pažinimo procese, t. y. išsiaiškinti, kas konkrečiai (kurie iš šių vidinių procesų) daro įtaką pareigūnų ir liudytojų pažintinės veiklos susiformavimui, dėl to šiuo atveju esminę reikšmę turi liudytojų ir pareigūnų bendravimas – jų individualiai atliekamų pažintinių veiklų sandūra. Pažymėtina, kad šiuo atveju sąmoningai pasirinktas ne apklausos, o pareigūnų ir liudytojų bendravimo terminas, nes, straipsnio autorės įsitikinimu, analizuojant liudytojų pažintinę veiklą bendravimas pažinimo procesui vertinti suteikia ne tokį griežtą toną, bendravimas, o ne apklausa, sukuria artimesnį ryšį tarp nurodytų proceso subjektų ir nėra vertinamas vien pagal griežtai nustatytas procedūras apklausiant liudytojus⁶. Šis bendravimas, be kita ko, atsispindi apklausos protokole, todėl būtent apklausos protokolo turinys padeda priimti sprendimą dėl nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių (ne)aiškumo. Atkreipiant dėmesį į pirmiau nurodytus pareigūnų protokolų surašymo niuansus, manytina, kad vaizdo, garso įrašų aprašymo protokolui pagal patikimumą priešingas (mažiau patikimas) yra apklausos protokolas, nes baudžiamosiose bylose kartu su apklausų protokolais garso ar vaizdo įrašai paprastai nėra pateikiami⁷. Taigi, teismas, gavęs baudžiamąją bylą, turi pasikliauti apklausos protokolu surašiusiu pareigūnu (toks pasitikėjimas yra preziumuojamas), o pareigūnas, nors ir naudodamas atitinkamas taktikas, apklausos būdus, turi pasikliauti liudytoju. Tai rodo, kad jei su veika susipažįstama netinkamai, neaiškumas gali ir „patrigubėti“, nes: 1) pareigūnai atlieka individualų veikos pažinimą; 2) patys liudytojai atskirai susipažįsta su matytu įvykiu; 3) pareigūnų pažintinę veiklą formuoja ir liudytojų parodymai bei atvirkščiai.

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje pabrėžiama, kad pareigūnams būtina suvokti, jog visada egzistuoja asmens žinojimo ir galėjimo perteikti šias žinias kaip parodymus svyruojantis potencialas. Tai suvokiant išlieka galimybė, kad liudytojas duos teisingus parodymus; to nepaisant, liudytojo potencialas gali būti prarandamas (pavyzdžiui, apklausą atliekančio pareigūno ir liudytojo savitarpio ryšio nebuvimas, artimųjų ar kitų proceso dalyvių daroma įtaka) (Jurka, 2004, p. 104). Nors tyrimų, susijusių su apklausų atlikimu, rekomendacijų pareigūnams teikimu, objektas dažniausiai yra nukentėjęs asmuo ir įtariamasis (kaltinamasis), mokslinėje literatūroje taip pat išskiriamos liudytojų parodymų patikimumą užtikrinančios priemonės: apklausos taktika, parodymų fiksavimo priemonės ir metodai, įrodymų vertinimas bei asmenų saugumas (Jurka, 2005, p. 31), nurodoma, kad liudytojų parodymų formavimosi procesas dažniausiai dalijamas į tris stadijas: suvokimą, įsiminimą, atgaminimą, taigi, pareigūnai turi atsižvelgti į liudytojų parodymų formavimosi etapus, dėsningumą. Tam, kad išsamiai pasirengti liudytojų apklausai, kartais reikia ir konsultacijų su tam tikrais specialistais (Gorbatkov, 2005, p. 27), todėl tik visapusiškai suvokiant liudytojo parodymų formavimosi procesą galima išsaugoti nurodytą liudytojo potencialą ir atitinkamai užtikrinti kokybišką bendravimą su liudytoju. Be nurodytų pareigūno su liudytoju kokybiško bendravimo kriterijų, t. y. savitarpio ryšio sukūrimo, pareigūnų pasirengimo, kartais pasitelkiant specialistus, liudytojų pažintinės veiklos etapų įvertinimo, jų pritaikymo atitinkamai situacijai, teisės doktrinoje nurodomi ir kiti svarbūs kriterijai. Pavyzdžiui, pareigūnas, bendraudamas su liudytoju, gali naudoti taktiką, padedančią prisiminti – liudytojui gali būti pasiūloma pateikti faktus, atsižvelgiant į įvykių nuoseklumą, pareigūnas gali detalizuoti įvykį, sugretinti aplinkybes, pateikti dokumentus / daiktus ir pan. Klausimai, tikslinantys parodymus, turi padėti liudytojui sutelkti savo dėmesį ir giliau, detaliau apibūdinti nusikaltimą ir jo

⁶ Pastebėtina, kad Latvijos baudžiamajame procese vartojama atskira sąvoka liudytojų apklausai (angl. *questioning*) ir kita sąvoka įtariamųjų apklausai (angl. *interrogation*) (Žr. Terehovas, 2019).

⁷ Žinoma, jei byloje nėra apklausos įrašo, liudytojas protokole pasirašo, patvirtindamas savo parodymus, tačiau ir dėl to gali kilti įvairių klausimų (pavyzdžiui, asmeniui nėra išsamiai, suprantamai paaiškinama jo parašo protokole reikšmė, parašas gali neatspindėti tikrosios liudytojo valios ir pan.).

aplinkybes. Be to, stabdyti liudytoją, kai jis atpasakoja įvykio aplinkybes, galima tik išimtiniais atvejais (Kurapka *et al.*, 2013, p. 102, 106–107). Nurodytų kriterijų sąrašas nėra baigtinis, tačiau svarbu tai, kad pareigūnas, tinkamai pritaikęs bendravimo su liudytoju būdus, įvertinęs jo asmenybę, patį įvykį, gali su liudytoju bendrauti kokybiškai.

Manytina, kad nėra garantijos, jog pareigūnui apklausiant liudytoją bus visiškai įvykdoma aiškumo sąlyga, tačiau tikimybė tai padaryti padidėja apklausą atliekant ne pareigūnui, o ikiteisminio tyrimo teisėjui (pabrėžtina, kad kalbama tik apie didesnę tikimybę, nes ikiteisminio tyrimo teisėjas taip pat nagrinėja (ir atitinkamai – susipažįsta) atitinkamą įvykį). Baudžiamojo proceso įstatyme nedviprasmiškai nurodyta, kad prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos manydamas, jog liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus (BPK 184 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Raktinis žodis – išsamumas akivaizdžiai parodo, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai pasižymi ir didesniu aiškumu. Nors vertinant ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmenį gali atrodyti, kad, turėdamas pareigą savo iniciatyva neatlikti jokių veiksmų, teisėjas tik formaliai apklausia liudytoją, nesima papildomų priemonių nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui atskleisti, tačiau tiek teismų praktikoje, tiek įstatyminiu lygmeniu ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktos liudytojo apklausos svarba yra neginčijama. Ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai gali būti perskaitomi teisme ir pripažįstami įrodymais (BPK 276 straipsnio 1 dalis), o ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai gali būti perskaitomi teisme, siekiant patikrinti kitus bylos įrodymus (BPK 276 straipsnio 4 dalis), taip pat kasacinio teismo praktikoje yra pažymėta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui duotų parodymų įrodomoji reikšmė išlieka net ir tada, kai asmuo teisminio nagrinėjimo metu jų nepatvirtina (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Ikiteisminio tyrimo teisėjas yra svarbus įrodinėjimo subjektas, jis turi savarankišką procesinę kompetenciją vertinti baudžiamojoje byloje esančius duomenis (Merkevičius, 2005, p. 108, 119), jo atliekamos funkcijos turi pridėtinę vertę atliekamam ikiteisminiam tyrimui – išsiaiškinamos žinomos ar naujos aplinkybės, teisėjas savo nuožiūra gali parinkti liudytojų užduodamus klausimus, be to, liudytojo apklausoje dalyvauja ir prokuroras, kuris taip pat gali užduoti klausimų. Teigti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo yra tik formalus (akcentuojant pasyvumą), nėra jokio pagrindo, nes jo atliekami veiksmai gali prisidėti prie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo. Žinoma, atliekamos apklausos metu aiškumas atskleidžiamas tam tikras faktines aplinkybes patvirtinant ar jas paneigiant, bet minėta, kad vienas iš pagrindų kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos atlikimo yra liudytojų parodymų, duotų teisėjui, išsamumas, o tai reiškia, kad tarp teisėjo ir liudytojo susiklosto pasitikėjimu grįstas santykis. Didesnis pasitikėjimas ikiteisminio tyrimo teisėju atskleidžiamas ir tyrime apie procedūrinį teisingumą ir žmonių pasitikėjimą teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis – tyrėjai, atlikę išsamų empirinį tyrimą, padarė išvadą, kad teisėjų elgesį, palyginus su ikiteisminio tyrimo pareigūnų, pozityviau vertina tiek nuteistieji, tiek nusikaltimų aukos (Rugevičius, 2014, p. 176). Prie pasitikėjimo tarp ikiteisminio tyrimo teisėjo ir liudytojo prisideda ir preziumuojamas ikiteisminio tyrimo teisėjo nešališkumas, jo nepriklausomumas – Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad prie liudytojo parodymų patikimumo užtikrinimo prisideda tai, kad parodymai duodami nepriklausomam teismo pareigūnui – ikiteisminio tyrimo teisėjui (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. gegužės 24 d. sprendimas *Przydział v. Poland*). Atitinkamai tokia atmosfera gali asmeniui padėti dar geriau atsiminti matyto įvykio reikšmingas aplinkybes ir sudaryti prielaidas didesniai veikos aiškumui.

Praktiniu aspektu plačiau aptariant liudytojų parodymams keliamus reikalavimus ir jų duodamų parodymų prisidėjimą prie aiškumo, pastebėtina, kad teismų praktikoje nustatyti kriterijai dėl asmenų (kaltinamųjų, nukentėjusiųjų, liudytojų) parodymų patikimumo savo esme yra analogiški pareigūnų parodymams keliamiems kriterijams, t. y. išvada dėl nurodytų asmenų parodymų patikimumo daroma

įvertinus parodymų nuoseklumą, detalumą, išsamumą, logiškumą ir palyginus juos su kitais byloje esančiais įrodymais, gautais iš skirtingų šaltinių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nors nurodyti reikalavimai atrodo aiškūs, konkretūs, tačiau teismų ne visada vertinami vienodai. Pavyzdžiui, vienoje byloje pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai liudytojų E. G. ir E. M. parodymus, kuriais buvo įrodinėjamas T. M. ir V. K. fizinis kontaktas, vertino skirtingai: pirmosios instancijos teismas liudytojų parodymus vertino kritiškai, o apeliacinės instancijos teismas pripažino juos patikimais įrodymais ir jais grindė įrodytomis pripažintas faktines veikas aplinkybes. Pirmosios instancijos teismo vertinimu, liudytojos E. G. parodymus paneigia įvykyje dalyvavusių ir iš arti konfliktą stebėjusių liudytojų J. K., A. V., A. V. ir E. P. parodymai, taip pat byloje esantys vaizdo įrašai, liudytojos E. M. parodymų nepatvirtino nė vienas konflikto vietoje buvęs liudytojas. Be to, teismas atsižvelgė į liudytojos E. M. suinteresuotumą (dėl to paties įvykio kitoje byloje liudytojai suteiktas kaltinamosios statusas). Apeliacinės instancijos teismas, paneigdamas pirmosios instancijos teismo padarytas išvadas, nurodė, kad liudytojos E. G. parodymai paneigia V. K. ir liudytojų J. K., A. V., A. V. ir E. P. parodymus. Taip pat teismas liudytojos E. G. veiksmus įvertino kaip pilietiškumą, siekį padėti tyrimui, o ne suinteresuotumą duoti palankius parodymus. Kasacinis teismas konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai nusprendė, jog liudytojų E. M. ir E. G. parodymai yra nepatikimi, ir tinkamai tai motyvavo, o apeliacinės instancijos teismas šių liudytojų parodymų nevertino juos lygindamas tarpusavyje, parodymai nebuvo vertinti su T. M. ir J. K. skambučių į Bendrąjį pagalbos centrą laiku bei pokalbių turiniu, su byloje esančiais vaizdo įrašais, kitais byloje esančiais įrodymais – V. K. ir liudytojų J. K., A. V., A. V. ir E. P. parodymais, apeliacinės instancijos teismas suteikė liudytojų E. M. ir E. G. parodymams išskirtinę reikšmę, nepaisydamas jų prieštaravimo; teismas nelygino parodymų ir neatsižvelgė į tai, kad liudytojų E. M. ir E. G. parodymai proceso metu nebuvo nuoseklūs ir prieštarauja pirmiau jų pačių duotiems parodymams (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Akivaizdu, kad toks teismų sprendimų tarpusavio prieštaravimas kilo dėl skirtingo liudytojų parodymams keliamų reikalavimų vertinimo, jų interpretavimo. Tai rodo, kad pats liudytojų parodymais suteikiamo aiškumo / neaiškumo vertinimas lieka užribyje, nes esminis dalykas yra tai, kad liudytojų parodymai turi atitikti jiems keliamus reikalavimus, atskleisti esmines bylos aplinkybes, o teismai, nusprendę remtis ar nesiremti duotais parodymais, turi motyvuoti savo sprendimus. Tačiau teismų procesiniuose sprendimuose nėra plačiau pasisakoma, kodėl liudytojų parodymai yra neaiškūs / aiškūs, nenurodomas aiškumo mastas – parodymais tiesiog remiamasi arba nesiremiama, o aiškumas akcentuojamas per atskleistų faktinių aplinkybių, įrodymams keliamų reikalavimų prizmę. Kasacinio teismo praktikoje būdingos tokios frazės: „Iš D. M. parodymų aišku, kad apibūdinamas plėšime dalyvavęs asmuo“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje), „<...> apeliančių parodymai aiškiai rodo, kad jie į angarą pateko neturėdami išankstinio sumanymo pagrobti konkretaus dydžio svetimą turtą“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje), „<...> jos parodymai aiškūs ir nuoseklūs, juos patvirtina liudytojų L. V., D. N., S. J. parodymai“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje), „Visi kiti I. S. parodymai aiškūs ir nuoseklūs, ji juos patvirtino ir akistatos su V. F. metu“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje) ir kt. Aiškumas bylose yra kaip apibendrinanti sąvoka, aprėpianti nuoseklumą, detalumą, išsamumą ir kitus kriterijus, o liudytojų grynasis pažinimo procesas nėra teismų vertinamasis dalykas. Nors kai kuriose bylose atsižvelgiama į parodymų susiformavimo aplinkybes, pavyzdžiui, nurodoma, kad tyrimą apsunkino tiriant organizuoto pobūdžio nusikaltimus būdingos kliūtys, viena iš jų – nukentėjusiųjų ir kai kurių

liudytojų baimė, turinti įtakos jų parodymų turiniui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje), kad parodymams galėjo turėti įtakos objektyvios priežastys – praėję beveik treji metai po įvykio (Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje), tačiau toks vertinimas taip pat atsiremia į liudytojų parodymams, apskritai įrodymams keliamus reikalavimus. Teismams esminę reikšmę turi tik tai, kad liudytojų parodymai atitiktų jiems keliamus reikalavimus ir tokiu būdu taptų patikimais.

Apibendrinant pareigūnų pažintinę veiklą, kai jie užklumpa asmenį darant nusikalstamą veiką, o paskui matyto įvykio detales įtvirtina protokoluose, ir atliekamą pažinimą baigtos nusikalstamos veikos metu, kai pasitelkiami liudytojai, darytina išvada, kad nors pareigūnų ir liudytojų parodymams yra iškelti konkretūs reikalavimai, suformuoti teismų praktikoje, svarią įtaką daro vidinė psichinė veikla – pažinimas, dėl kurio šių abiejų subjektų parodymai negali visiškai prisidėti prie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumo atskleidimo. Pareigūnų ir liudytojų stebėto įvykio interpretavimas, jo perteikimas kitiems subjektams ar procesiniuose dokumentuose turi skirtumą – pareigūnų pažintinės veiklos nauda tyrimui labiau priklauso nuo pačių pareigūnų (jų profesijos ypatumo, kompetencijos), o liudytojų, nors taip pat įvykį vertinančių per savo psichinę būseną, asmenines savybes – nuo įrodinėjimo pareigą turinčių subjektų, t. y. nuo to, ar pareigūnai su jais bendrauja (minėta, kad šiuo atveju nevertotinas žodis „apklausa“) kokybiškai: sukuria savitarpio ryšį, jei reikia, pasitelkia specialistus, naudoja tinkamai parinktą taktiką bendrauti su liudytoju ir kt. bei tokiu būdu liudytojui padeda geriau prisiminti matyto įvykio aplinkybes. Priešingu atveju neaiškumas gali padidėti – jei pareigūnas nematė įvykio ar matė tik jo dalį, jam veikos padarymo aplinkybės nėra visiškai aiškios, o su tokio lygio pažinimu pareigūnas turi remtis ir liudytojų parodymais, kurie, neįskaitant individualių liudytojų savybių, dėl nekokybiško bendravimo gali sukelti dar didesnį neaiškumą. Taip pat iš pateiktos teismų praktikos matyti, kad teismų konstatuojamas aiškumas / neaiškumas yra formalus, t. y. pareigūno surašytas protokolas, jo ir (ar) liudytojo duoti parodymai turi patvirtinti ar paneigti bent vieną faktinę aplinkybę byloje, atitikti minėtus parodymams keliamus reikalavimus ir po to sprendžiama dėl veikos padarymo aplinkybių aiškumo ar neaiškumo. Praktiniu požiūriu toks aiškumo vertinimas yra suprantamas, nes neįmanoma pažinti asmens vidinių procesų, tačiau doktrininis požiūriu grynasis aiškumas dėl sudėtingos pažintinės veiklos niekada nebus pasiektas. Kad ir kaip būtų, siekiant didesnio aiškumo, svarbi kompetencija, asmeninės savybės, kokybiškas bendravimas su liudytoju – šie veiksniai gali padėti pasiekti aukštesnio lygio aiškumą ir suteikti galimybę dar dažniau baudžiamosiose bylose taikyti supaprastinto proceso institutą.

Išvados

1. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje pažinimo procesas prilyginamas įrodinėjimui. Nors šių procesų turinys yra tapatus, jų forma skiriasi: pažinimas yra neapčiuopiamas, o įrodinėjimas turi struktūrą ir taisykles, kurių privalo laikytis įrodinėjimo subjektai. Taip pat nuo to, kaip pareigūnai susipažins su įvykiu, priklauso, ar nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės bus aiškios, t. y. aiškus nusikalstamos veikos padarymo būdas, žinomas veiką padaręs asmuo, veikos vieta, laikas, tiksliai nustatytos kitos aplinkybės, dėl ko įrodinėjant nereikia didelių pastangų.
2. Pareigūnų, kurie tiesiogiai stebėjo daromą nusikalstamą veiką, parodymai paprastai pripažįstami tinkamu įrodymu, tačiau, patikrinus patikimus įrodymus (vaizdo, garso įrašus) ir juos palyginus su pareigūnų protokolais – pažintinės veiklos procesine išraiška, kuriuose šie įrodymai aprašyti, atsiskleidžia pareigūnų pažintinės veiklos turinys, kuris gali būti vertinamas. Nors protokoluose nebūtina aprašyti visų įrašuose užfiksuotų duomenų, jų trūkumas ar netinkamas fiksavimas gali daryti įtaką ne tik nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumui, bet ir apskritai bylos

nagrinėjimo formos pasirinkimui. Atitinkamai turint tikslą bylą išnagrinėti supaprastinto proceso tvarka, netinkamas protokolo surašymas gali lemti šios galimybės išnykimą.

- Liudytojų procesinis statusas paprastai siejamas su neutralumu baudžiamajame procese, tačiau būtina nepamiršti, kad liudytojų pažintinei veiklai daro įtaką ir jų individualios savybės, ir išoriniai veiksniai. Aiškumo mastui byloje daro įtaką pareigūnų pažintinė veikla, liudytojų pažintinė veikla bei pareigūnų ir liudytojų tarpusavio santykis, jų individualiai atliekamos pažintinės veiklos sandūra. Būtent liudytojų ir pareigūnų bendravimas (apklausa) užfiksuojamas apklausos protokole, kurio turinys padeda spręsti dėl liudytojų duotų parodymų pridėtinės vertės veikos padarymo aplinkybių aiškumui. Dėl šios priežasties svarbu, jog pareigūno ir liudytojo bendravimas būtų kokybiškas, o jei to nepavyksta padaryti, galima pasitelkti ikiteisminio tyrimo teisėją. Taip pat pažymėtina, kad praktikoje pažinimo procesas nėra vertinamas ir aiškumas siejamas su liudytojų parodymams keliamų reikalavimų išpildymu.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Specialioji literatūra

Ancelis, P. (2006). Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape. *Jurisprudencija*, 89 (11), 7–13.

Arlauskaitė-Rinkevičienė, U. (2006). Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 89 (11), 70–77.

Arlauskaitė-Rinkevičienė, U. (2007). Įrodymų sampratos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse trūkumai. *Jurisprudencija*, 94 (4), 74–80.

Belevičius, L. (2004). Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti. *Jurisprudencija*, 59 (51), 83–95.

Caric, M. (2020). Penal Order in the Light of Limitations and excluding the Application of Certain Fundamental Principles of Criminal Procedure. *Iustinianus Primus Law Review*, 11 (2), 1–19.

Dušek, L. (2015). The Effects of a Simpler Criminal Procedure on Criminal Case Outcomes: Evidence from Czech District-level Data. *SSRN Electronic Journal*, 528, 1–36, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2564668>.

Gorbatkov, A. (2005). Apklausos atlikimo metodika tiriant kontrabandą. *Teisė*, 57, 25–37.

Juodkaitė-Granskienė, G. (2001). Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*, 22 (14), 81–87.

Jurka, R. (2004). Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 51 (43), 99–107.

Jurka, R. (2005). Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą. *Jurisprudencija*, 75 (67), 30–36.

Jurka, R. (2010). Žmogaus teisių gynimas Lietuvos baudžiamajame procese: antropocentrinio požiūrio link. Iš: *Regnum Est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.

Juozapavičius, A. (2017). Ikitiesminio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas: teorija ir praktika. *Teisė*, 103, 22–44, <https://doi.org/10.15388/Teise.2017.103.10778>.

Kurapka, V. E. et al. (2013). *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Langbein, J. H. (1979). Land Without Plea Bargaining: How the Germans Do It. *Michigan Law Review*, 78 (2), 204–225.

Lupoi, M. A. (2017). Nowhere Fast? Shortcuts to Judgment in Recent Italian Procedural Legislation. In *Ways of Implementation of the Right to Civil Proceedings Within a Reasonable Time*. Vilnius: Vilnius University.

McKee, J. Y. (2002). *Criminal Justice Systems in Europe and North America: France*. Helsinki: HEUNI.

Merkevičius, R. (2005). Ikitiesminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuju. *Teisė*, 57, 106–127.

- Panomariovas, A.; Ramanauskas, R. (2005). Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 67, 50–57.
- Rinkevičius, J. (1990). *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Rinkevičius, J. (2006). Proceso veiksmų protokolų, kaip įrodinėjimo priemonių baudžiamajame procese, bendrasis apibūdinimas. *Teisė*, 60, 115–126.
- Rugevičius, M. (2014). G. Valicko, V. Justickio, K. Vanagaitės, K. Voropaj monografijos „Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisės saugos pareigūnais bei institucijomis“ recenzija. *Kriminologijos studijos*, 2, 173–178.
- Terehovas, V. (2019). *Apklauso taktikos ypatumai Latvijos baudžiamajame procese, XV-asis tarptautinis kongresas „XV Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika“*. Kaunas.
- Thaman, S. C. (2012). The Penal Order: Prosecutorial Sentencing as a Model for Criminal Justice Reform? In: Luna, E.; Wade, M. *The Prosecutor in Transnational Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Urbonas, D. (2003). Įrodinėjimo administracinių teisės pažeidimų bylose problemos. *Jurisprudencija*, 41 (33), 130–140.
- Zanier, M. L. (2011). The Legality Principle within the Italian Criminal Justice System: Normative Principles and Practical Adaptations. In: Lacchè, L.; Stronati, M. (Eds.) *Beyond the Statute Law: the „Grey“ Government of Criminal Justice Systems. History and Theory in the Modern Age*. Macerata: EUM.
- Žibaitė-Neliubšienė, R. (2016). Asmenų parodymų patikimumo probleminiai klausimai. *Jurisprudencija*, 23 (2), 310–332, <https://doi.org/10.13165/JUR-16-23-2-09>.

Teismų praktika

Przydział v. Poland [ECHR], No. 15487/08, [24.05.2016]. ECLI:CE:ECHR:2016:0524JUD001548708.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 17 d. teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga Nr. 48.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-515/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-452/2013.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380-942/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-249-895/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215-895/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246-689/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-14-628/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65-648/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-207-788/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73-495/2022.

Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-152-487/2020.

Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. birželio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-85-487/2021.

Šiaulių apygardos teismo 2008 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-37-282/2008.

Kauno apygardos teismo 2013 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-155-348/2013.

Vilniaus apygardos teismo 2017 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-173-654/2017.

Vilniaus apygardos teismo 2017 m. lapkričio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-394-1020/2017.

Vilniaus apygardos teismo 2022 m. kovo 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-88-908/2022.

Greta Skripkutė yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros doktorantė. Jos mokslinių interesų sritys – baudžiamoji ir baudžiamojo proceso teisė, supaprastintas baudžiamasis procesas: pagreiktas procesas, teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas, taip pat bendrininkavimas.

Greta Skripkute is a PhD student at the Department of Criminal Justice of the Faculty of Law of Vilnius University. Her scientific specialization includes criminal law and criminal procedure, simplified criminal procedure: accelerated procedure, issuing the court's penal order, and the institute of complicity.